Résumé

LE QUESTIONNAIRE DE SAINT GREGOIRE L'ILLUMINATEUR

MARDIROS MINASSIAN

C'est sous ce titre que Nicolas Adontz publiait pour la première fois (*Revue de l'Orient chrétien*, 1925-1926, 3e série, t. V (XXV), Nos 3 et 4, p. 309-357) l'écrit qui paraît ci-dessus. Le texte, établi d'après 4 Mss, lui avait été remis par Galoust Tēr-Mkrtč'ean en 1917, à Ejmiacin. N. Adontz le faisait suivre d'une traduction française, ainsi que d'une étude où il l'attribuait à Grégoire l'Illuminateur: celui-ci l'aurait rédigé en grec, et on l'aurait traduit en arménien classique aussitôt après l'invention de l'alphabet. Cependant tout l'intérêt de l'écrit serait ailleurs: Eznik l'aurait inséré dans son traité bien connu dont les passages adéquats sont reproduits par Adontz dans sa publication.

Ayant découvert le même écrit dans un 5e Ms du Maténadaran, L. Khatchikian — qui est le directeur de cet Institut de recherche — reprenait en 1964 (*Banber Matenadarani*, No 7) la publication d'Adontz sans son apparat critique, et apportait de nouvelles preuves en faveur d'une source arménienne d'Eznik, mais il attribuait cet écrit à Mesrop Maštoc'. Ce texte revêtait ainsi un aspect très important, car la littérature ancienne ne reconnaît aucun texte de l'inventeur de l'alphabet.

Dans une analyse d'une soixantaine de pages (*Handes Amsorya*, 1971-1973), l'A. avait tenté de réfuter les arguments d'Adontz et de L. Khatchikian, et de prouver que ledit écrit n'était qu'une compilation moyenâgeuse dans ses passages correspondant à ceux d'Eznik, ce que d'autres philologues avaient aussi formulé brièvement avant lui. Dans un article suivant (*Patma-banasirakan Handes*, 1973, 3, p. 27-51), L. Khatchikian revenait sur son opinion précédente et rejetait la paternité de Maštoc'.

L'A. publie dans ce présent article un autre texte du même écrit, tel qu'il est conservé dans le Ms 1912, copié en 1369, du Couvent arménien St. Jacques de Jérusalem. On en trouvera la description dans le t. VI du Grand catalogue de Mgr N. Bogharian que nous remercions pour son aimable permission de publication. Les événements tragiques du Liban n'ont pas permis à l'A. d'obtenir le texte du Ms 183 (f 184a-189a) du Couvent arménien de Bzommar. Le texte critique final de cet écrit reste à établir et à étudier. C'est dans ce but que le texte de Jérusalem est publié ici.

ՆԱՄԱԿԱՆԻ ՊՕՂՈՍ ԱՐԱՊԵԱՆ ՏՊԱԳՐԻՉԻ

(1781 - 1784)

(Շար., տե՛ս «Բազմ.» 1978, թ. 1-2, էջ 67-97)

Զ.

Գրուած Թիֆլիսէն, ուղղուած Պոլիս, իր հօր՝ Յովհաննէսին (1781, Սեպտեմբեր 5)

Այս է Թօխաթու եղելութիւնն որ պատահեցաւ ինձ, ուստի զոր զինդրեցեալն իմ Պէքիր օղլի խանն, գիտնոց գիտուն, տղայք կարդացնող զտիրացու Ալեքսանն, եւ իւր որդին հեզահոգի զտիրացու Մարտիրոսն, եւ ողջունեցի, նստայ: Եւ տեսի զչորեսին օտայի կողմն որ արտաքին գրեանք կայր, եւ մտինք ի խօսս եւ ի զրոյցս ընդ տիրացու Մարտիրոսին, եւ տեսի որ Ֆռանսզու գոյր էֆէմէրտէ, (այն էր) որ հաչանին հետ գնացինք Ղալաթիա, առինք Թոմասանէն, նորա ընկերն էր, ծնունդ լուսնին՝ քառորդներն, լրումն, արեգական խաւարումն եւ լուսնի խաւարումն՝ բոլորին տեղեակ: Եւս այլ արտաքին գրեանց հմուտ, այսինքն դիւականն առողջացնող, եւ ապագայն եւ անցեալն իմացող եւ տեղեակ, (այն է անուամբն Աստուծոյ). ասացի. Եղբայր, մէկ մերժորպիսութեանն զար գնէ: Ասաց. Եղբայր, թէ միամտօրէն կու խօսիս՝ ստոյգն կու իմանաս, եւ թէ այլ իմն կերպիւ, այսինքն փորձելոյ աղագաւ կու գրուցես՝ չես իմանար ստոյգն: Ասացի. Ճշմարիտ միամտօրէն կասեմ թէ հայիր: Եւ երեսին խաչակնքեց ասելով՝ Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ: Զարն գնեց, ակսեց պմեր անցեալ պատմութիւնն պատմել լիովին, որ էր անցեալն, եւ զդեռարուսիկ որդեկին իմոյ որպիսութիւնն եւ օր նորա ծնունդն, եւ ծնեալն է բախտաւոր, եւ է ի ներքոյ արեգական եւ լաւ կենդանակերպի ներքոյ է. վերջապէս կատարելապէս գիտցաւ թէ՛ բնութիւններս եւ թէ գնալոյս վերջաւորութեան ուր կա-

© National Library of Armenia

յանալն: Եւ եւս կողակցոյս որպիսութեանն քաջ իմացաւ, զորս հիացայ եւ ափշեցայ. ասաց թէ՝ նախ եղբարքն չար է, երկրորդ՝ կրակէ վախեցած է, երրորդ՝ եղբայրն հիւանդացեալ է եւ լացս բազումս արարեալ է, չորրորդ՝ աչքն մօր տունն է, լաքին կերթայ ու կու գայ մօրն եւ ձեր տունն, միշտ մէկ տեղ մնացող չէ, եւ է շատ նեղսիրտ եւ բարձրամիտ, եւ է յառաջիկայ բանին իւրոյ, եւ եւս բնաւին խօսք չի վերցներ, եւ սիրտն շատ կու ախմեն, սանքի նեղսրտութիւն շատ ունի, միւնէթ է ի ներքոյ արեղական, որ է մոլորակն եւ կենդանակերպն բարձր:

Եւս առաւել աղախինն, նա եւս մէկ տղայ ունեցեր է, (իրաւի է, գիտեմ առաջին անգամին, որ հրեայ դահեկին ատածն թէ՝ երակքն լեցուն է): Դարձեալ եւս սորա սիրտն ախմելու եւ կամ սրտնեղութեանն տէֆ լինելու ասաց, սիրտն իտակելոյ մէճուն (որ սըրքըճ պիմով եփեն կասէ), զայդ թժշկաց հարցուր, չինէ եւ կերցուր, զէրէ սրտի դադարութիւնն ասով է, այս է դեղն, եւ այդ թէրթիպն անելէն ասնրա ինձ իմաց տուր որ այլ իմն թէրթիպ կայ, գիր գրեմ, եղելութիւնն իմացնեմ տիրացու Մարտիրոսին որ թէքմիլէն անէ գրէ եւ գրկէ, Աստուծով առանց ձանցրութեան կու կատարէ:

Դարձեալ եւս, ահա յայտնապէս ասաց (այս է իմ շէքլն), այսինքն թէ դու ահա մէկ մեծաւորի մօտն կերթատ, ասենք փաշա կամ թագաւոր, գիր գրել եւ կամ կարդալ ցոյց կու տայ, եւ գործդ շատ ֆէռահ է եւ աղողակ, եւ մինչ զի ի մեծամեծաց եւ փաշայից փառաւորելոց ես, եւ շատ շահուելոց եւ եւս այնքան սիրահարուելոց ես մեծաւորիդ հետն, մինչ զի գտուինա քո բերել տայցէ, եւ կամ եւս լինի թէ, քանի մի ժամանակէ յետ՝ զքեզ գրկէ ու կրկին տանիլ տայցէ. լաքին ասկի 7 ամիս շատ երես ունելոց ես: Եւ զկնի 7 ամսոյն՝ չարաճճիկ մարդ մի շատ որոգայթ լարելոց է զքեզ, վասն այնր մարդկանէ պարտիս զգուշանալ (որ ահա իմմի ռէամովն գրեցուցի): Ասաց միւնէթէ քանիտ եւ գործիտ միջումն (2բ) մարդ որ խառնել չտաս՝ փողն կու հնչէտ, լաքին քոյ ձեռքն է եւ շատ ֆռասանտ ունենալոց ես, ինչպէս որ ուզենաս այնպէս կառնես, այն մարդուն անալոց ես, (կրկին ասեմ) մեծիդ՝ քեզանից պիտի անցնի, եւ քեզի մեծիդ համար շատ վատ եւ բազում պարուրանս խօսելոց է, թէ ահա Առաքելն ստասաց է, քեզի մահրում կու հանէ եւ զրաղումս, մինչ զի իրար ձգելու դատելոց է: Եւ ասաց թէ ահա այս ձեւովս է մարդն: Գուշակէ զկերպ մարդոյն, հարամի, կովարար, խարտէշ, գիշատեսիլ, մեծ քիթ, շատահոգս, պակասախել, յափշտակող, հաստաձայն, շմորազրոյց, սիրէ զկռիւ եւ է չարահնար: Ահա իմացանք որ այս շէքլին եւ բնութեան տէրն է այս մարդն, բայց սորա ճարն է այս՝ որ Աստուծով գնամ. պատճառ՝ անպատճառ տեսնուելոյս հետ մէկ արգայ գրել տալոց եմ. առաջինն է որ պայմանագրերնիս կու կնքէ, երկրորդ որ ինձ թուղթ կու տայ, որ ես կիմբրիւկէն կառնում ամէն շաբաթ թայինս (որ է ատակ). երկրորդապէս վախճան բանիս այս է որ բնաւին վրաս իշխող չլինիր, եւ այնու բնաւին ուրիշի ունկնդրութիւն չի աներ, զիրաց այսպէս որ չլինի, եւ այս վերոյ գրեալս որ է կերպն մարդոյն, այսինքն այս բնութեան տէր որ մարդ խառնուի նէ քսան եւ ութ ամիս չի քշեր, վէրէմլի լինելոց եմ եւ մահ կու երեւի (ըստ ասից տիրացու Մարտիրոսին): Եւ այս մալիւմդ լինայ որ այսպէս մարդուն որ շէքլն ինձ մօտ է, ձեւովն գրել տուի, այսինքն ռամլականօվն ու մօտս է, Աստուծով շխառնուի, զմեր գործոյն յառաջանալն եւ զիմ շահուիլն գերազանց լինելոց է. իւրեանմէ այսպէս հատատատ ու կնքուած գիր առնելոց եմ, եթէ Տէր կամեսցի:

Զայս եւս իմա՛ (Տէր Աստուած, բարեխօսութեամբ քոյ սուրբ հրեշտակապետին Ռափայէլի եւ հրեշտակին Կրեատիոսի, աւելցո՛ ըզդրամս, մուշթարիս, բարեկամս սիրելիս եւ ճոխացո փառօք ի դմաց մեծամեծաց հբ ազգաց, եւ պահեա ի չար կամաց անօրինաց, երեւելեաց եւ աներեւութից, զի մի կարասցեն իշխել, այլ եղիցին կարկամեալ եւ պապանձեալ հրամանաւ քով, մարդասէր Տէր): Այս աղօթքս բերան եմ, օրն 40 անգամ պարտիմ ասել: Եւ եւս ութն հրեշտակի անուան դիր մի տուաւ, հխապով իմ անուանա, որ թեւիս վրայ կապելոց եմ. Աստուծով շահն եւ օգուտն կու տեսնեմ:

Այսքան իմացիր որ Թօխաթու մէջն ասցա ովսաննայիւ կու պատուեն իմաստունքն, բայց տգէտքն բարբանջեն. ազնիւ մարդիք՝ թէ՛ թուրք մեծամեծք եւ թէ՛ հայք իշխանք մօտն են միշտ, քանզի աչօք իմովք տեսի զայս երեք օրս, եւ զոր ինչ որ տան՝ շատ է, քիչ է, ասողներէն չեն:

Գրեանց կողմանէ հայոց անթիւք կան եւ թէ թուրքաց, զորս տեսի գիրք մի որ անուանիւր Սաղմոսի ոտանաւոր, որ լուսահոգի Սպրօ Աբրահամ աղային ասածին ընկերն էր, շատ հաւնեցայ, զրժուար թէ քաղաքդ կու գտանի եւ այլ տեղ ոչ, զորս ի ձեռաց առնուլն անհնար էր. լաւ բարեկամս ասացայ. եւ եւս թժշկական արհեստին լաւ տեղեակ է: Եւ թէ հարցանես ի՞նչ տուիր, ասեմ, մէկ թէատէ փէրտահլը թուղթ եւ մէկ ղութիւհարտալիէ, զորս առեալ էի ի Մարսուանայ. վէ այս հարտալիէն ճանապարհին սկսեց հալել, ասենք տուի:

Ուստի զայս եւս ասաց տիրացու Մարտիրոսն թէ ի ճանապարհին պազի կռիւս անելոց էք հետդ եղող մարդուն, այսինքն Մէլտոնին, լաքին ասաց համբերելոց ես մինչ ի տեղ որ հասնիք, եւ անտի պարտի քեզանից բաժանիլ, եւ ի ճանապարհին երկիւղ չունիք, բայց երկերուք, (ասաց). գուցէ զձեր ձիերէն գողանայցեն, որ Վարդավառին նաւակատեաց գիշերն վրացոց ձին գողացան:

Զայս եւս իմա՛, հայր իմ, այս երկու գիտնոց հետ տեսնուելս ոչ ոք գիտէ, բայց միայն Աստուած, եւ դու եւս մարդու չիմացնես.

© National Library of Armenia

այս ինձի տուած գիրն որ ղրկերն գրեցի տիրացու Մարտիրոսին՝ շատ շահն կու տեսնում յամենայն կողմանց: Զայս եւս քաջ գիտակ լեր որ այս տիրացու Մարտիրոսին խօսքն քանին ելաւ էյան էշկեար է: Զայս եւս ասաց թէ հետիտ եղօղն որ գրեզ կու տանի, գորս մեծաւորիտ կողմանէն է, այսինքն Միքսոնն, շատ նեղութիւն կրելոց է թէ երկարեր է բանն, երեսէ ընկնել կամ քշուիլ, եւ կամ անարդանօք անարգելոց է, լաքին դու կաղատես, միւճէուէթ ըմթիպարէ պիտի ընկնի, եւ քոյդ բանն անդին քար է, քեզի անճախ քի պատիւ եւ ընդունելութիւն շատ կայ: Այն մարդն քեզանից հեռացնելուն ճանփան նայէ, զգոյշ լեր, ասաց, կրկին եւ կրկին կատեմ, որ զայս ձեւով մարդն հեռացնելոց ես, զէրէ Ֆռանտ ունիս, եւ այս գրածս ձեր միջումն խոստովանութեան պէս մնալոց է, գիտցէք լաքին գիտցած մի լինիք, ահա պատուիրեցի ձեզ, զէրէ ձեր բերանն ոսպ չի թրչեր, թողութիւն անէք:

Ծանի՛ր եւս, ո՛վ պատուական հայր իմ, ահա այս գրածներս որ կան իմացիր, որ դեռ տասն փային մէկ փայն անճախ գրեցի, այսքանս միտքս եկածն էր. քոյդ բանն, որ է շէքլն շատ լաւ է, բայց ունիս շատ նեղրտութիւն այն որ իմա կողմանէն է, մնաց որ Աստուածն ամենայնի ողորմած է, բաներնիս Աստուծով լաւ աղողակ է, լաքին ճահտ անելով եւ աշխատելով համբերութեամբ կրելոց եմք, վասն զի գիտէ Աստուած՝ ճանապարհին կրած նեղութիւններս անթիւք կան, գիշերներն ցուրտ եւ այազ, ցերեկներն շատ տաք, մէկ օր չէ, մէկ շաբաթ չէ եւ մէկ ամիս չէ, ամէն մէկ օրս մէկ տարուոյ չափ եկաւ, այնքան որ իլլէմ քի կիւրակի օրերն որ միտս կու գայ խելքս կու ցնդի, լաքին ճարն ի՞նչ է (խէյուրլիսին), մէկ կերէք՝ հարիւր գոհացէք, որ հանգիստ ամէն մարդ իւր տեղն նստեր է եւ զձեր ձերդ ազգականներով եւ բարեկամով կու միխիթարուիք. գոհութիւնդ իմացէք: Շատ նեղութիւնս եւ շատ մտածմունքս՝ կարօտութիւն է պատճառն, աղիքս կու կտրտի եւ ըստ մեծի մասին՝ քանի որ նորապատճառն, աղիքս կու կտրտի եւ ըստ մեծի մասին՝ քանի որ նորաբուսիկն մեր միտս կու ընկնի՝ անողորմաբար արտանց կու լամ. հոշունտի այս ալ իմա մեղացէն կու գոյանայ, որ զիս սարէ սար եւ ձորէ ձոր նետեց՝ վասն բազում մեղացս, զէրէ գիտեմ. ինչալլահ մաշալլահ վախճաննիս ի բարին կու եղերի (ըստ ասից տիրացու Մարտիրոսին) թէ ուրիշ ազգի մէջէն պիտի խերիս, մեր ազգին մէջն չունիս ըմթիպար ու այնքան չես խերիր, վէ Աստուծով ծերութեանդ նեղութիւն բնաւին չես կրեր վասն փարայի կողմանէ, այսինքն իսկի ղարհուրէթութիւն չես տեսնուր: Զայս եւս ասաց տիրացու Մարտիրոսն թէ 93 օր ցոյց կու տայ որ տկսիս բանիտ, թիւն է Ստամպօլայ եւ կամ Թօխաթու. այսպէս իմա՛:

Եւ զկնի սիրոյ եւ խաղաղութեանս յայտ առնեմ ատուածասիրի եւ բարեպաշտի հօրդ իմոյ, զի ահա Ցուլիսի 31ին, օրն շաբաթ, մէկ գիր, գրին մէջումն եւ մէկ կտոր թուղթով յղեցի առքուամդ մեծութեան՝ ձեռամբ մահտեսի Խաչատուրին, Աստուծով հասեալ կու լինի, որ այսմ գրովս 6 գիր կու լինի: Ահա Ցուլիսի 31ին ելեալ եղաք ի Արզրումայ, պրղասոնցի դաթրճիքն բռնեց Մելսոնն, սակայն այս դաթրճիքս ճանապարհն չէին գիտեր, եւ այլ դաթրճիք կային, որ գլխաւորներուն անունն մահտեսի Մքօ էր, (3ա) մշեցի լաւ մարդիք էին. սոցա հետ ընկեր եղանք, ելանք ճանապարհ, որ եղաք մեծկակ քէվրան, եկաք ի Կիւվէճ խարէտին, Օգոստ. 16ին, եւ անտի քէվրանէն դատուեցանք ես, Մելսոնն, Նաթանայէլն եւ երկու վրացիք, լաւ քշեցինք, գիշերն սահաթն 7ին դատուեցանք, մինչ ի ցերեկին սահաթն 10ին հասանք ի յօրհնեալ մայրաքաղաքն Թիֆլիզ մտանք, Տէր Ստեփանն որոնել տուի, եկն:

Զկնի քաղում ողջունէն ասացի՝ թէ զիս մէկ ապահով եկեղեցի իջեցուր: Մելսոնն եւ այլքն ուրիշ տեղ գնացին: Տան տէրն տունն չէր, որդին ար քաղաքէն դուրս էր, այսինքն Հավլապար էր, եւ զիս առաւ առաջեւս ինկաւ, եկանք վանքն որ տուրբ Աստուածածնայ անուանն է, որ առաջնորդարանն էր. եւ սրբոյ Էջմիածնայ ծայրագոյն առաջնորդն որ է Կարապետ վարդապետն, եւ անդ իջեւանեցայ միայնակ ու կեօրիւմիւշ եղանք. Տէր Ստեփանն հետս էր, որ նոր եկած էր առաջնորդն Աթոռիցն: Եւ երեկոյեան որ մութն էր, հացի վրայ էինք, տեանեմ որ Պարոնի որդի(ա)ոյ մարդն եկաւ հանդերձ քանի մի հոգւով. հացն, միսն, գինին, մոմն եւ այլն բերեալ էին, եկօղն բարեւերուն եէտքն ասաց թէ կեօրկի Պարոնի որդին սիրով փափաքանօք ողջոյնս մատուցանէ հրամանուցդ, թողութիւն թող անէ եօռուլմիշ է եղեր. մեծապատիւ եղբայրն մեր վարպետն գիշերն թող հանգիստ եղեր. մեծապատիւ եղբայրն մեր վարպետն գիշերս տեմք. եւ առաջնորդին այսպէս պատուէր տուաւ, ասաց թէ գիշերս մեր վարպետն լաւ պատուէ ու մեծարէ որ առաւօտուն տեղ պատրաստեմք. նա եւս ասաց առաջնորդն թէ անհոգ թող լինայ ու սիրով տեմք. նա եւս ասաց առաջնորդն թէ անհոգ թող լինայ ու սիրով կու մատուցանեմ եւ զոտքն կու համբուրեմ: Ելաւ գնաց, բայց ակու մատուցանեմ եւ զոտքն կու համբուրեմ: Ելաւ գնաց, բայց ասանք որ եկին Տէր Ստեփանն գացեր էր. մնաց որ քաղաքս հիւանդութիւն էր ընկեր, քանի մի գլխաւոր անձինք մեռեր էին եւ այլք բազումք, որ քաղաքացիք կատեն այս ցաւոյն (հարենք), իբր թէ հիմմայի նման. եւ մինչ զի քաղաքացիքն ցրուեալ էին անդ եւ աստ, լաքին այժմ լաւ է չկայ այնքան, արքայն եւս Կախէթ էր գնացեր ու մտած երեկոյիս առաւօտուն մարդ հատուցին արքային թէ ահա աջքդ լոյս տալագրիչ վարպետն եկաւ եւ 18ին Օգոստ. իրիկուան Դաւիթն թէմպէլիթով եկաւ եւ քէրանն 19ին եկաւ, մնաց որ տահա չգացի տես արքայ որդուն, եւս 19ին չորերս փոխեցի, Տէր Ստեփանն բերել տուի եւ առաջնորդին փոքրաւորն եւ փոքր մոնթն Դաւիթն

© National Library of Armenia

հանդերձ վարդապետի քաղնեց թախմօվ ելանք գնացինք ի բաղանիսն, եւ անտի եկինք խուցն: Բայց վարդապետն քանի մի քահանայիւք գնաց գիւղօրայքն, զէրէ տեղս որ լինէր հետ կու առնէի, եւ վարդապետն փոքրաւորն ինձ համար չտարաւ թէ արքայ որդոյ հրամանն է եւ կամ մեր մեծապատիւ եղբայրն է, պարտ է լաւապէս շահիմք. ահա այսօր Օգոստ. 20ին է, գուրս չեմ ելեալ ի վանքիցն, միայն թէ բաղանիսն գնացի, վէ ամէն յերեկոյ ամենայն ինչն կու ղրկէ արքայ որդին աւել աւելով, այսինքն թայինն մեր, եւ 18ին Մեքսոնն եկաւ վանքն մօտս՝ ասաց թէ արքայ որդոյն հետ տեսնուեցայ, ասի թէ ինչ անելու ես արէ, զէրէ անոնց տօնլուխին կու բանի եւ այլք բազումք. արեր էր թէ ահա երեք եւ կամ չորս աւուրս միջոցն կու գայ հայրս, այն ժամանակին ամենայն ինչն կու պատրաստեմք, ինչպէս որ քէյֆին է վարպետին: Լաքին քաղաքիս մէջն շատ ուրախութիւն ընկեր է ու վարդապետն եւս ասաց թէ պէլլի գործքերէն որ երկու ձեռօք բռներ են գրեզ, այսքան որ արքայի գալուն սպասելոց ես, եւ Տէր Ստեփանն նոր եկակ ժամանակին թիֆլիզ գնացեր է տես Պարոնին. այսքան իմացիր որ շատ տաղնապի միջոցն էր, կասէ, թէ ինչի՞ այսքան յամեցաւ, ասել կամիմ թէ իղձով փափաքանօք կու խնդրէր զիս ու Մեքսոնի վրայ քարկութիւնն չէր իմացներ, կասէ, թէպէտ բաղում նեղութիւնա ունէր թէ ոչինչ տեղն այսքան փողն մխիէ ու եէտքը վարպետը չառնէ ու չբերէ. մոմով խնկօք որոնելով պտեր են զիս սանքի ատղտար քաղաքով ուրախացան, իլլէ կարգաւորներն նոցա, եւ քանի մի կարգաւորքն նոցա գլխաւորք, թէ՛ քահանայ եւ թէ վարդապետ եկին ի տեսս իմ: Զկնի ութ աւուր գալոյս, Օգոստ. 24ին, Պարոնի մեծ որդին, այսինքն Կեօրկի Պարոնն, իւր մարդն ղրկեր էր ինձ թէ թող գայ: Եւ ես ելեալ գնացի ի տեսս նորին. չէ թէ իւր պալատումն էր, այլ դուրս էր քաղաքէն, կէս սահաթ, այսինքն Հավլապար էր, եւ գնացի խոնարհեալ ծունկն պադի, նստեցուց իւր դէմն, այսինքն մօտն, հօշպէչէն ետուն պադի, նստեցուց իւր դէմն, այսինքն մօտն, հօշպէչէն ետուն՝ երեք չէյրէկի չափ պրազում խօսս եւ զրոյցս արարինք, եւ Պօլքը՝ երեք չէյրէկի չափ պրազում խօսս եւ զրոյցս արարինք, եւ Պոլքը՝ սատ որպիսութեանն հարցաքննութիւնս արար, փաքփաքընայ պատրաստեմ, եւ էր այր պատուական եւ զուարթերես եւ միշտ ի տարխանն ետու, եւ էր այր պատուական եւ զուարթերես եւ միշտ ի խօսելիսս մեր Պօղոս աղա կասէր, եւ էին մօտն բազում կարգաւորք եւ զբաղում ուրախութիւնս արարին: Եւ տեսի որ 25 հոգի այր քալ եկին Պարոնին կողմանէն, գլուխ վեր բերին, ասացին թէ հարկիւ գրեզ կուզէ արքայն, հարկիւ գնալոց ես, եւ նա ասաց՝ լաւ է, կու գնամ: Եւ ես ելի խոնարհեցայ, լաքին ասաց թէ Աստուծով գնամ կատեմ հօրս, ինչ որ հրամայէ՝ այնպէս կառնեմք եւ լեր միամիտ, եւ զսիրտդ երբ որ կու նեղանայ՝ դուրս ելիր շրջէ, եւ գնացին: Ես, Դաւիթն, Տէր Պետրոս թարգմանն, երեքս էինք որ գնացինք մօտն. թէպէտ Տէր Ստեփանն կու գայր հետս, լաքին քէյֆն աւերէր էր, վասն

այն պատճառի երկնչեց գալու. զէրէ շատ կու վախեն, եվելօք անշահ սովորութիւն ունեն. զարիպի երկիր չէ, հիւանդ հասրէթութենէ կու մեռանի, այնքան կու փախչեն, Աստուծոյ ողորմութիւնն հասնի: Եւ սկսեցինք զմրեթաչէն եկեղեցիքն շրջիլ լաւոտ աչօք, ուխ(տ) եւ երկրպագութիւնս առնել ջերմեռանդ սրտիւ: Եւս իւրեանց առաջնորդին գնացինք ի տեսս, առաջնորդին կեօրիւշիւշ եղանք, լաւ իղէթ իքրամ արաւ:

Եւ զկնի քանի մի աւուրց գնացինք տպագրատունն, միայն դեզկեահներն եւ արճիճ գրերն տեսանք, լաքին ուրիշ ձեւ են գեզկեահներն ու խանդարուած են, տեղն ար փլեր է, կարծեմ թէ գործն երկար երեւի, զէրէ Կեօրկի Պարոնի որդոյ ասուութիւնն այս էր թէ բոլորն նորուց շինուելու են, այսպէս իմա:

Շիմտիլիէ կացութիւննիս լաւ է ու վանքն ենք, Աստուծով զկնի արքայի գալուն տահա շատ լաւ կու լինի, անհոգ եղէք. այսքան որ կարօտութիւնս զիս կու խեղդէ, ատամներս սխմեր եմ, պաղի պաղի եկեղեցիքն կու շրջիմք, ոչ թէ միայնակ՝ այլ քահանայիւք:

Նա եւս Մէլսոնն զկնի Կեօրկի Պարոնի որդոյ գնալուն օր մի եէտքը գնաց Պարոնին տես, գեռ չեկաւ. լաքին միայնակ երթալուն պատճառն այն կու երեւի որ եղելութիւնն չիմանամ, խոշ, մանի չէ, Աստուած ամօթով չանէ:

Նա եւս տեղոյս որպի(3ր)ութիւնն կամիս հարցանել, խիստ թանկութիւն է ամենայն ինչ. մորթի չկայ գնաւին, կարծեմ թէ Արթանկութիւն է ամենայն ինչ. մորթի չկայ գնաւին, կարծեմ թէ Արղրումայ տէնկ մի գերեր էի, մէկին երկուք վաստակ կու լինէր ու ամենայն ինչն թանկ է, մէկ գան չկայ որ ընծացու եւ կամ շահու առնեմ ղրկեմ, շատ աչք գացող են, մինչ զի մարդ կու այրեն: Ժառնեմ ղրկեմ, շատ աչք գացող են, մինչ զի մարդ կու այրեն: Ժամագիրքն 120 փարայ, եւ սաղմոսն 100 փարայ կու տան չեմ ի տար: Նա եւս գիտցած լեր 50 հատ Եփրեմ, 50 հատ Ժամագիրք, 50 հատ սաղմոս, 100 հատ քերական, 50 հատ քրիստոնէականով քերական, 5 հատ օրացոյց, 3 չուխտ Պաղտասարի քերականութիւն, եւ քրիստոնէականն տպեցիք նէ 100 հատ, այնպէս լինի որ մէկ թայ լինի, թէ որ պակասի թայէն՝ ժամագիրք դիր չուտով ուղարկերուն սէմթն նայէ, այնպէս արէ որ ճանապարհի ջրերէ ահ չունենայ:

Նա եւս տեղոյս որպիսութիւնն, առ եւ տուրն բոլորն խարերայութիւն եւ զմխեանս ձգելու կու դատեն եւայլն, եւ մեծ ու փոքր անօթի են, այսինքն քաշելու կու դատեն:

Իսկ եւ Սիօնի եկեղեցին վրացոց տէքանոսին, այսինքն աւագ երեցին, այր փառաւոր էր, որ տակաւ արհեստին տեղեակ է, գնացինք ի տեսս. պողպատքն, պղինձքն եւ Ֆօրմայքն բնաւին ոչինչ են, բայց լինի թէ պողպատքն գանի գործ ածուին եւ միւսքն ոչինչ: Նա եւս բերեալ ընծացուներս շատ մախպուլ կանցնի եվելօք. այնպէս կիմա-

© National Library of Armenia

նամ։ Զահին մէկ թեւն երկու տեղաց կոտրեր էր, Աստուծով կու չինուի, եւ միւսքն ողջ են եւ անարատ։

Եւս Պարոնն քաղաքիս մօտն եկած ինքէն որ խնդրեր էր տղան ու գնաց, 700 լէզկի Կախէթու կողմն մէյտան են ելեր, տեղէս ղօշուն կու հավաքվի. ու գնան անոնց վրայ, այնպէս կիմանանք որ մինչեւ Պարոնն չի գայ՝ տեղս բանի վրայ չեն հաներ գիս. լինի թէ կեօրկի Պարոնին սրարիշ անէ, ամա խելքս չի կտրեր, տեսնենք։

Վէ տպագրատան տեղն վրած է, սարային մէջն է, բոլոր տեղն նոր ի նորոյ լինի թէ չինել տան։ Եւ այժմ մեր քնակութիւնն վանքն է. թային թայանաթս կու գայ, թագաւորութիւն ունիմ եւ շատ պատիւ ունիմ թէ հայոց եւ թէ վրացոց եւ եմք Օգոստ. 29։

Դաւիթն կարծեմ թէ մրսեր էր քիչ մի. կարողութիւն չունի, քէֆսիզ է, զարարող է, լաւ կու նայինք. արիւն առնել տուինք, աչքն բացուեցաւ, լաւ է։

Վարդապետն ալ գիր է գրեր թէ Աստուծով այս մէկ երկու օրս կու գանք գեղերէն։ Եւ եկն 29ին։ Նա եւս կարծեմ թէ գրերնուս զահմէթ քաշենք՝ ուշ կերթայ կու գայ ու մէկզմէկէ հասրէթութին սլիտի քաշենք, քիչ մի գրով կու մխիթարուէի, ամմա ճարն ի՞նչ է։ Ահա 13 օր է որ տեղս եմ, գացող մարդ չկար որ տեղս հասնելուն խապարն գրէի ու ղրկէի։ Եւ վերջապէս մինչ ի կէտ գրոյս ողջ եւ առողջ եմք, բայց եւ զձեր տեսուն յոյժ եւ յոյժ կարօտ եմ, եւ խընդրեմք ի յաստուածապետական բուն բարերարէն որ զմիմեանս մարմնաւոր աչօք տեսանելոյ արժանիս արասցէ եւ յետ աստեացս ելանելոյ իւր սուրբ անճառելի տեսութեանն արժանիս արասցէ. ամէն։

Դարձեալ Մէլտոնն եւ Պարոնի որդին դեռ չեկան որ 500 ղուռուշն եւ Արզրումայ առածս Մելիտոնին համար եւ Դաւթի տարողուշն եւ Արզրումայ գիր գրեր է, դեռ կու կենայ այնպէս։ Աստուծով բարով գայ Պարոնն, այն ժամանակին կառնեմ, էջմիածնայ վրայ փոլիցայ կանեմ, Աստուծոյ անհուն ողորմութիւնն հասնի. ամէն։

Զայս եւս իմա, գրած գրերս մարդու ձեռք չիտաս, դուք կարացէք, դուք իմացէք, լաքին խելքերնիտ գլուխնիտ ժողովեցէք։ Բարութիւն բաներնիդ մուղայէթ եղիք, ծաղր չլինիք, զէրէ լսածիս կեօրէ չէ եղեր այս տեղն. ճահտ արէք որ չպարապիք, զէրէ տեղոյս քանն նէ մալիամ է, ասել կամիմ թէ տեղոյս շահն միտք մի բերէք, զէրէ տեղոյս որպիսութեանն մէկ սահաթն միւս սահաթին ուրիշ չլինիր. լաւ իմացէք։

Նա եւս Աթոռին միաբան Արզրումայ գիւղէն, այսինքն Հինձք գիւղէն տեղոյս առաջնորդ կարապետ արհիապանծ եւ ճշմարտութեան վարդապետ եւ ծայրագոյն եպիսկոպոս Յակոբ կաթողիկոսէն, առանց կարծեաց երկրորդ Տաթեւացի, այր փառաւոր՝ որ զմեզ լաւապէս

միշտ մխիթարիչ է, որքոց եւ այրեաց տէր, սփոփիչ եւ խրատատու, մօտն կու պառկիմ, եւ Դաւիթն փոքրաւորին մօտն կու պառկիլաւ կու շահունք, եւ սրբազան [վեհա]պետին շատ սիրելին է, զէրէ ղրկած գրերէն կու իմանամ, եւ կարելի է որ տեղոյս գործն աւարտելուն եէտքն Բիւզանդիայու նուիրակութիւնն տայ, զէրէ քան զսա արժանին չկայ։

Նա եւս Մէլտոնն հանդերձ Եօանիքիօսին, այսինքն Դուրխանեանյու վարդապետն, (այս է մեծ պատկերն փորել տալու էր մնտուիչին, որ չփորեց), եկին արքային մօտէն Օգոստ. 31ին եւ կեօրկի Պարոնի որդին եւս եկն։ Մէլտոնն եւ Եօանիքիօսն եկին ի տեսս մեր. վարդապետի հետն գրոյցք կու տայինք, հօշպէշ լաւ. քաղում խօսից նոցա ասաց Եօանիքիոսն թէ արքայն զքեզ իւր մօտն բերել տալոց էր, լաքին մենք չթողուցինք, չիւնքի լէզկիի ձայն կար. վերջն ասաց թէ դուք գացէք քաղաքն, ահա չորս հինգ աւուրս կու գամ. ինչպէս որ իւր քէֆին է՝ թէ՛ իւր նատելու տեղն եւ թէ տպագրատունն չինել կու տամ լաւապէս, միամիտ վինայ, եւ թէ վարպետին հայրն բերել տամ ասեր է, նոքա եւս ասեր են թէ այնքան տայրէն ի՞նչպէս կու ձգէ ու կու գայ. վարդապետին մօտն ինձ ասաց երդմամբ, եւ թէ շատ սէր ու շատ գուրթ ունի վրատ, եւ շատ ուրախ է, անճախ քանի մի օրէն եէտքն կու գայ։ Լեզկիի ձայնն պարթմիչ եղաւ Աստուծով, տաղմիչ են եղեր։

Նա եւս մահտեսի Խաչատուրին գիր մի գրեցի գրերուս հետն, որ երկու լիտր գէյթ եաղի եւ երեք լիտր գէյթին ղրկէ Արզրումայ. թէ որ ատակին համար գրեր է՝ տուր, թէ չէ՝ ես կու ղրկեմ այս տեղաց։ Պատճառն այս էր չղրկելուս որ չունէի, եւ կամ թէ Պարոնի գալուն կու սպասեմ որ առնում ղրկեմ. իմաց տաս գրիտ միջումն, տուիր թէ չէ։

Նաեւ պահարանիս մէջն մէկ գիր կայ. հարսիտ տաս, պատասխանն գրել տաս ղրկես։ Գիր որ կու գրես հաւատխներ՝ եւ եղելութիւններ գրէ։ Այսպէս իմա որ ամենայն ինչն Պարոնի ձեռքն է, դեռ չեկաւ. կէլիշնիս լաւ է Աստուծով. Աստուածն ամենայնի ամենեքեանքս ամօթով չի անէ. բաւ է։ Եւս վէսվէսէի միջումն մի լինիր, լեր աղօթող վասն տառապեալ մեղաւորիս։

Ո՛վ պատուական հայր իմ, ահա այսօր 20 օր է որ քաղաքս եմ, այսինքն սուրբ Խաչի բարեկենդանի օրն, անբան, անգործ. պատճառն այս է որ իւրեանց ղարմաղալն շատ է ու ըստ մեծի մասին շատ էհմարճի են, փողն գնալն կամ տարողջէքն հոգերնին չէ, զերէ ուրիշ երկրի մարդուն հետ չեն կարեր խաղալ, երկրէ երկիր կու բանբաստունք տէյի, լաքին իւրեանց մարդուն օյին շատ կանեն. այսպէս լեր միամիտ։

© National Library of Armenia

Ահա՛ վերջաւորութիւննիս այս է, ահա՛ մէկ կերէք՝ (4ա) հարիւր զոհութիւն տուէք, զրէ զրպի երկիրներուն բանն բուսեր է. մեծով պզտիկով զգաստաբար շարժեցէք, զուն հազուստդ լաւացուր, բան եմ ասում, իժում ականջնիս առէք:

Գրեցաւ ի ՌՄԼ, Սեպտ. 5ին, ի քաղաքն Թիֆլիզ
ընդ հովանեաւ սրբոյ Աստուածածնայ վանքին.

զրի իմով ձեռամբ
տպագրիչ տիրացու Պողոսիս Յոհաննիսեան

Գ.իրս զայս հասեալ է զթաշատ հօրն իմոյ
Նոյեմբ. 9ին ձեռամբ պարոն Ստեփանին

Է.*

Գրուած Թիֆլիսէն, ուղղուած Պոլիս, իր հօր՝ Յովհաննէսին
(1781, Սեպտեմբեր 21)

Եւ զկնի սիրոյ եւ խաղաղութեանս յայտ առնեմ աստուածասիրի եւ բարեպաշտի հօրդ իմոյ, զի ահա Սեպտ. 5ին՝ 3 զիր. մէկն հրա- եւ բարեպաշտի հօրդ իմոյ, զի ահա Սեպտ. 5ին՝ 3 զիր. մէկն հրա- մանուցդ՝ հանդերձ մէկ չէյրէկ թղթով, որ էր Թօխաթու պատմու- թիւնն, մէկն հարսին քում, եւ մէկն Արզրում Գօրոյենց մահտեսի Խաչատուրին, ձեռամբ զաթրճի մահտեսի Մքոին, որ հասուցանէ մահտեսի Խաչատուրին, եւ այս գրովս եօթը զիր կու լինի զրկածս, Աստուծով հասած կու լինի:

Ապա ի Սեպտ. 5ին սուրբ Խաչի բարեկենդանի յերեկոյին եկն Պարոնն ի սենեակն իւր, եւ առաւօտուն Պարոնն մարդ զրկեր էր մինձ եւ Մելիտոնին. երկուքս գնացինք տեսնուեցանք, ծունկն համ- բուրեցինք, նստեցուց զմեզ, զիս մխիթարեաց ճանապարհի կրած նեղութիւնիս համար, օրհնեց եւ մխիթարեաց, եւ ասաց թէ աչքս ճամփայ մնաց, հէրէ գոհութիւն Քրիստոսի՝ ողջ առողջ եկիր, փառք Աստուծոյ: Ղահվէ բերին, խմեցինք, յետոյ կրկին եկայ ծունկն պագի եւ գիրդ տուի ըստ օրինի: Եւ որդոյ վախճանելուն համար զրում խօսք եւ զզրոյցս տալէն եէտքն մօտն տանիլ տուաւ, մերմ դէմն նստեցուց եւ տպագրատան համար բազում զրոյցս տուինք: Վերջ բանին ասաց արքայն՝ թէ գնա, ճաշտ անուշ արա եւ ես ճաշս ուտեմ, մարդ կու զրկեմ զքեզ բերել կու տամ, կու գնանք տպագրատան տեղն որ պիտի նորուց չինուի եւ կամ տպագրատունն նայինք: Երկրրպագեցի, ելանք դուրս հետ Մելիտոնին: Ինքն գնաց իւր տեղն, ես եկի վանքն իմ տեղն: Բայց օրհնեալ զլուխն շատ տաղտաղայ լինելոյն համար չորեքշաբթի օրն կանչեց ցերեկին, որ է Սեպտ. 8ին, հանդերձ Մէլտոնիւ գնացինք փոքր այնալը խաղնա օտասին: Ինքն նստեր էր, զլուխ վեր բերինք, գնացի ծունկն համբուրեցի, մօտն նստեցուց, ասաց. Պողոս աղայ՝ թողութիւն արա, թէպէտ այն օրն պիտի կանչէի, բայց զլխաւոր դատաստան պատահեցաւ, վասն այն պատճառի ժամանակ չունեցայ որ կա(ն)չէի, բայց այժմ պէտք է որ գնանք տպարանն եւ տպագրատան տեղն տեսնենք, ինչպէս որ քէֆիդ է՝ այնպէս չափն ձեւն օտարներուն կու տաս, որ հիմն ձգել տամ ու չինուի:

Ղահվէն խմեցինք, ելանք արքայի հետ գնացինք տպարանն, ըստ օրինի ըստ կարգի չէր որ ամէն իւճնէքթն զրուցեցի իւրն: Եւ անտի ելանք գնացինք իւր վախճանօղ տղին տներն, այսինքն Լէվանին, որ Կուռ գետին վրայ է, այսինքն Պարոնի հարէմի կողմին պեվիչեկ: Խօսակցեցայ լաւ համարձակ թէ այսպէս պիտոյ է չինել, եւ ասութեանս լաւ հաւանեցաւ եւ շատ ուրախացաւ, ես այնքան օրհնութիւնս տուաւ, (որ մինչ զի ասացին թէ՛ տեսօղքն եւ տեսօղաց լսօղքն. է՛յ իմտի, քաղաքս այսքան փաշայք եւ պարոնայք, եւ ես թօքթօրն՝ որ էր ինկիլիզ, որքան որ քեզ հետ մուհապէթ ունի եւ ուրախութիւնս, ըստ մեծի մասին անոնց հետ այսքան մուհապէթ չէ արած: Եւ զայս ես իմա՛, ասացին, թէ Պարոնն տահա չէր ի զար եւ զալու որ լինէր հանդերձ հարէմովն կու գար, որ քեզ համար մախսուս եկաւ. չիւնքիւ առանց բանի սիրտս նեղացաւ, տեսօղքն իմաց արին, եւ Աստուած երկար ամօք պահեսցէ մեծ որդուն, նա ես դիր էր գրեր՝ թէ ի՞նչ էմր կանես, կու գա՞ս թէ ի՛նչ կասես. զոր եւ Պարոնն գիր էր գրեր՝ թէ ահա կու գամ այս մէկ քանի օրս յատկապէս իւրն համար, գործն ճանապարհ կու ձգեմ, միամիտ թող լինա. այսպէս մախսուս եկաւ): Եւ զկնի բազում խօսից մերոց Պարոնին հետն, ելաւ գնաց. ես ես խոնարհեցայ գացի ի յօթեւանս իմ:

Բայց ուրբաթի օրն, որ էր ի Սեպտ. 10ին, մարդ ուղարկեցի թէ ահա իւր պալատն մէկ օտայ տան մեզի որ ջահն սարքել տամ: Ելանք գնացինք, եւ երեք մարդ բերին երեք խօնջաի մէջ չարեցին, բերին ձմռան տիւանիսնայն: Ծերունի մահտեսի Տէր Նիկողոս կար Սուրբ Նշանու եկեղեցւոյ աւագ երէց, որ արքային սիրելին է, գնա ես բերել տուի որ սարքէ. զորս ակռեցին սարքել. բայց Տէր Ստեփանն եւ իմ սիրելի Տէր Պետրոսն, զորս արքայի թարգմանն է, այսոքիկ ես մօտս էին: Եւ եղեւ երեկոյ, որ էր եարթսուի ժամանակ, ես մօմեր բերել տուի, վառեցին, եւ իմաց արարին Պարոնին: Եւ

*) Այս նամակը, ձեռագրին մէջ, կը կրէ Է.-Ը. թուագրումը եւ լուսանցքին վրայ հետեւեալ ծանօթութիւնը կը գտնուի՝ նամակագրին ձեռքէն. Գիրս զայս երկուս գրեալ եմ: Արդարեւ այս նամակին հետ միասին միւնոյն պահարանով պիտի զրկէ յաջորդն ալ (Ը.), գրուած նոյն 1781 տարւոյն Հոկտ. 27ին:

© National Library of Armenia

եկն հանդերձ երկու մեծ որդւովք, զոնէն ներս մանելու ժամանակին ելի ընդ առաջ, խոնարհեցայ եւ երկրպագութիւն արարի, եւ եկին ի տեսս ջահին, եւ սկսեց օրհնութիւնս տալ: (Այսքան իմացիր՝ դուն որ մարմնաւոր ծնողքս ես, վկայ է Աստուած, զեր ի վերոյ կարեմ ասել որ չես տուած օրհնութիւնս որ այսքան օրհնեց. եւ էր օրհնութիւնն որդւովք, դստերովք, զարմօք եւ զաւակօք, հօրով եւ մօրով, եւս աղգականօք. այսքան իմացայ հաւաստին որ լսողն կու ժառանգէ. եւ հեռի լինի, անէծն առնողն՝ շուտով կը կործանի, զոր Տէր Աստուած հեռի արասցէ):

Զկնի բաղում օրհնութեանն ասաց. միամիտ լեր, Աստուծով զքեզ աւելի կու շահիմ, որպէս օրէն է մեր, եւ պարտիմ կրկնապատիկն հատուցանել: Մէկ սահաթ թամաշային մնացին ինքն եւ երկու որդւովք եւ այլքն մեծամեծօքն հանդերձ: Իմացի՛ր, իմացի՛ր եանելիմ, թէ որ այն երկու փոքր ջահն առեր էինք՝ ոչնչի տեղ կանցնէր, քանզի նմանն կայր, եւ սորա նմանն չլինելոյն՝ շատ մախսուլ անցաւ, անպատմելի ուրախութիւնս արարին բոլոր քաղաքով: Այսքան իմացայ որ հազար թիւմէնի զատ որ բերէի՝ ոչինչ էր: Վերջապէս Պարոնն առաւօտուն սնտուկն բերել տուաւ, միջումն խտիֆ անել տըւաւ, որ հետն տանելոց էր Կախէթ, այսինքն Թէլավ՝ իւր եկեղեցին եւ տեսս տէտօփալին: Եւ այն որ մէկ թեւն կոտրած էր՝ չինել ետ արծաթ կէշմէով, եւ շատ ափսոսաց կոտրածին համար. վերջն ասի թէ՝ արքայս ողջ լինի, ողորմութեամբն Աստուծոյ կու շինուի, անհոդ լեր: Ուրախացաւ թէ չօք եախշի տիր: Եւս այս միջոցիս իւրեանց լեզուէ շատ զրոյցք տուին թէ՝ պարտիմ լաւապէս խիլաթ տամ, եւ ամիսն երեք (4ք) թիւմէն, այսինքն 37 զռուշ տամ, որ իւրեան խարճի անէ: Տէր Պետրոսն ասեր է՝ թէ երեք թիւմէնով չի բաւականանար, զրէ օսմանցու մարդ է. եւ Պարոնն ասեր էր՝ թէ չլինի որ իւրեան իմացնես, ես տահա կու աւելցնեմ, որ 45 զռուշ էր ասել թէ կու տամ, եւ աւելի ողորմութիւնս կու լինի պաղի պաղի: Եւս մէկ պաղտատցի կայ եղեր որ իւրեան եօլիւֆէն կուտէ, վէ պաղի պաղի խզմէթն կու դտնուի, բերին: Աղաչեր էր Տէր Պետրոսն Պարոնին ականջն ի վար թէ այս Աբրահամին սորա մէյմանտար տուր, այսինքն եօլիւֆէ բերօղ, զրէ խեղճ է եւ այլն: Եւ Պարոնն ասաց այս Աբրահամին թէ՝ պիր չիճէ քի պիր աղա քէօլէի տաթըն ալըր քէնտի փուլիթլէ՝ օլուր քէօլէսի օ աղանըն, օնճուլայըն կէրէք քի պիղիմ Պօղոս աղայա պէօյլէ քէօլէ կիսի զուլլուղանտա օլասըն վէ մէյմանտարլըղ էյլէյէսին եւայլն*: Երեք անդամ երկրպագութիւնս արաւ ու

*) «Երբ սբտոտ աղա մը տարուկ մը դնէ իր դրամով՝ ասիկա աղային գերին կ'ըլլայ. այսպէս հարկ է որ դուն ալ գերիի պէս Պօղոս աղային ծառայես եւ ուղեցոյց ըլլաս»:

գնաց ոտքն համբուրեց. եւ էր այր ալէխառն, միջահասակ եւ քաղաքաց չուրջ եկող, բաց ի Ստամպօլայ: Եւ վերջապէս գլուխ վեր բերինք, ելանք եկանք տեղերնիս, որ սահաթն երեքն կայր գիշերն, այսինքն չաբաթ լուսնալուն, եւ պատմեցին եղելութիւնն տեսօղքն վարդապետին, շատ ուրախացաւ եւ շատ օրհնութիւնս տուաւ թէ՛ ինձ եւ թէ Պարոնին: Եւ եղեւ առաւօտ չաբաթ, որ է Սեպտ. 11ին, զորս Խաչի նաւակատեաց օրն էր: Կրկին կոչեաց զիս եւ տեսնուեցանք ոտից վերայ մեծ տիւանխանայն, եւ գրքեր բերել տուաւ գրերուն համար, շատ խօսք ու զրուցք արարինք, վերջն ասաց Պարոնն՝ թէ առաւօտուն Աստուած կամենայ կրկին կու խօսակցիմք, զրէ այժմ ժամու ժամանակ է, որովհետեւ երեկոյիս նախատօնակ է, գնանք յեկեղեցին: Եւ խոնարհեալ գնացաք յեկեղեցին:

Եւ եղեւ առաւօտ, սուրբ Խաչի օրն էր, հոգեզգօն առաջնորդն մեր պատարագ արար Սահակաշինու եկեղեցին, որ այն տեղն էի. եւ զկնի պատարագի իշխան արքայի Գրան աշխարպէկն կայ, որ է լուսաւորչաղաւան, այր ճշմարտախօս, որ արքային շատ սիրելին է, զմեզ պատիւ արար. եւ այն միջոցին որ ճաշն պիտի ուտեմք սահաթն 7ն էր, որ արքա(յ)ի կողմէն եկին կանչեցին զիս՝ թէ Պարոնն այսօր կու գնայ, եկ որ տեսնուիս: Եւ ես ելեալ գնացի որ ասլանն պիտի բերեն խաղացնեն հետ այուն եւ աղուեսին. եւ բերին հասան տիւանխանաի առաջի մէյտանն, զորս Պարոնն հանդերձ որդւովքն եկին ի տեսս ասլանին, որ մերձ կանգներ էինք թամաշային Պարոնին հետ: Եւ զկնի թամաշային յատկապէս տեղ մի գտանեցանք, ասաց Պարոնն՝ թէ ահա Յօսէփ տիվանին ասացի (որ է վրացի եւ բոլոր ումուրն ձեռին է), ինչ որ պիտոյանայ՝ առանց խօսքի տալոց է. եւ Մուշրուպ Դաւիթին եւս պատուէր ետ (այս է Հայոց ազգէն, որ է Փունթ Էլմաս եւ ողորմագութ որ քան զչափն աւելի սիրահար է Պարոնին հետն, այսինքն սէր չէշմէն է, որբոց եւ այրեաց տէր եւ խնամածու). Օտաի թախմն եւ այլ զոր ինչ պիտոյանայցէ առանց խնամածու). Օտաի թախմն եւ այլ զոր ինչ պիտոյանայցէ առանց ճանցրութեան պարտիս լաւապէս հոգալ: Եւ Տէր Պետրոսին պատուէր տուաւ՝ թէ պարտիս լաւապէս մխիթարել եւ սփոփել մինչեւ ի զալն իմ: Եւ զկնի բաղում խօսից ասաց. Տուատէ օլ, ինտի օն կիւզալն իմ: Եւ զկնի բաղում խօսից ասաց. Տուատէ օլ, ինտի օն կիւզալն իմ* եւ խոնարհեալ երանէ զալմազ Ալլահըն չաֆաղաթըյըլան կելիրիմ*.

պարոն Ենովքն կայ Սովտաքեար, Էջմիածնայ ճորտ (որ է խանութ նստող), զայն եւս հրաւիրեալ էր վարդապետին եւ ինձ, այսինքն պատիւ, որ էր մեռելոցի օրն ելանք գնացինք լաւ պատիւ արար, եւ զկնի պատուոյն հեծանք ձիերնիս, նոյնդունակ եկանք վանքն:

Եւ առաւօտուն, որ է երեքշաբթի, այսինքն Սեպտ. 14ին, կեսրկի Պարոնի որդոյն եկեղեցին գնացի, զէրէ իւրեանց Խաչվերացի կիւրակի* օր էր, ուխտս եւ երկրպագութիւնս արարի, որ լուսահոգի հոգեւոր տիրոջ տուածն էր կենաց փայտն, որոյ բժշկութիւնն եղիցի ընդ ձեզ եւ ընդ մեզ եւ Պարոնի որդոյ: Ի մէջ եկեղեցւոյ լաւապէս խօսակցութիւնս արարինք վասն եկեղեցեաց եւ վասն կենաց փայտին, եւ ճաշուին եւս գնացի իւրեանց Սիօնի եկեղեցին, զէրէ իւրեանց տեղւոյս առաջնորդն, որ է Դպիլէլն, պատարագ արաւ, եւ անտի եկի ի տեղս իմ. (զայս եւս իմա, վրացիք պատարագն ճաշուին կանեն):

Եւ առաւօտուն չորեքշաբաթի, որ է Սեպտ. 15ին, ծանրութիւնս վերուցի վարդապետին քովէն եկի արքայ որդուն տեղն, այսինքն Միրիան Պարոնի որդուն, որ այն տեղն դեղկեահն շինել տուի, եւ Աստուծով բանի սկսելոց եմ: Լաքին ծանիր զայս եւս, մէկ ուրիշ տեղ կար մեզի նստելու, որ այն տեղն շատ ֆէռահվը էր, լաքին միջոմն հիւանդ կայր, Պարոնն այն հիւանդին պատճառաւն չղրկեց վիս, վայ թէ քէֆն աւիրէ. եւ հրամանաւ Պարոնին հիւանդն դուր արարին, զէրէ խիստ կու վախեն մինչեւ որ մէկ ամիս անցնի յետոյ պիտի երթամ, զէրէ այնպէս հրամայեց որ սկսին միւճէտոէտէն շինել. Աստուած ամրթով չանէ զձեզ եւ զմեզ. ամէն:

Դարձեալ Դաւթի հիւանդութիւնն (ասեմ): Օգոստ. 27ին քէֆն աւիրեց. ըստ մեծի մասին պատճառն այն էր որ շիշ պօղազ եւ մրգի խենթ էր, երկրորդ՝ քարի վերայ նստել եւ պառկել, երրորդ՝ արիւնն որ առնել տուի՝ չայ խմցուցի, քրտնած իքէն պաղեցաւ ու չէր պարտըկուէր. չորրորդ՝ կէս գիշերուն տաք տեղացն ելլէ դուրս, հաւուղին վերայ երթայ չապիկին վերայ մնտռէ, լուայ, գայ, թաց թաց պառկի. հինգերորդ՝ ջուր շատ խմէ: Վերջապէս ուրիշ տեղ վերուցին, կէնէ վանքին մէջն էր: Ինկաւ վանքին միջումն մեծ վրդովմունք, զէրէ քաղաքացոց շատն հիւանդութենէ փախեալ էին վանքն, ողորմութեամբն Աստուծոյ ակռայ չի կարացին բանեցուցեր էին: Ստամպօլցի մէկ ոսկերիչ Ցարութիւն անուամբ տղայ մի կայր, այն մօտն, պառկեցնել տուի, և հալէպցի բժիշկ մի կայր, թային արի, եւս իրիկու[ն] առաւօտ վարդապետին փոքրաւորն թէ՛ չայ, թէ՛ ղահվէ թէ չօրպայ հազր նազր կու տանէր, առանց ճանցրութեան: Եւ քանի մի օր միշտ մօտն կու գնայի, բայց Մելիտոնն եւ այլքն մեծամեծք

*) Տօնական օրի իմաստով:

ասացին՝ թէ ահա արքայն գալու է, չլինի որ գնաս գաս, զրէ մօտն չի հանդիպցներ զքեզ, քանդ եւս կու ընկնի. այսու պատճառաւ տահա չէի գնար գար մօտն, զէրէ շատ կու վախեն: Վերջն արքայն որ եկաւ ու տեսնուեցանք, մէկ շաբաթ մնաց ու գնաց, կէնէ գացի եկի մօտն: Այժմ խիստ լաւ է, Աստուծով մօտս բերել կու տամ: Ահա այսօր Սեպտ. 18ն է, անհոգ լերուք, խիստ լաւ է, սկսեց կերակուր ուտել, շիշ պօղազն բացուեցաւ, պատճառն էր հիւանդութիւնն որ գիր չգրեց:

Դարձեալ ծանիր եւս զայս. այսքան իմա՝ որ այնքան սիրահարուեցայ ու համարձակ եմ, որ մինչ զի Երեւանու պատերազմէն որ այսքան անթիւ քրիստոնեայք անօրէնքն գերի էին արեր, մինն ի սուցանէ Հայոց ազգէն, օրթա եաշը կին մի, մեծ ղզլպաշ թուրքի ձեռին ունէր, այսինքն էր Միրզէ Արապին, Աստուծով խակոյն մէկ խօսօք ազատել տուի, եւս ազատութեան գիր մի առնել տուի, որ բնաւին մարդ չկարէ իշխել: Այն խեղճ կնոջ օրհնութիւնն (5ա) բաւական է, զէրէ արիւնէն արտասուք կու թափէր, (ըստ ասից ոմանց թէ անհնարին էր զերծանիլն):

Նա եւս Սուրբ Խաչի նաւակատեաց օրն քրիստոսապտակ արքայն տէմէթ մի լաւ ձուկ էր ուղարկեր իւր ղուլուխճիովն. վարդապետին հարցուցի թէ ի՞նչ տամ, եւ նա ասաց հինգ ապասի տուր, եւ ետու հինգ ապասի (այս է տեղս, 12 փարայ է, որ ինքն կու կտրէ, եւ թէ հալուսի՝ 10 փարայէն աւելի կու բռնէ). եւ խաս արծաթ է, օսմանցու երկիրն 10 փարայէն աւելի կանէ արծաթ գինն:

Դարձեալ Օգոստ. 29ին Մուղնու աւադ երէց Տէր մահտեսի Աբրահամն ինձ պատիւս արար լաւապէս, որ Մուղնու եկեղեցին Աղբրատայ դէմն է եւ ոչ Էջմիածնայ: Նա եւս մալիւմդ ինա որ ահա քրիստոսապտակ արքայն հրամանագիր մի տուեալ էր իւր սիրանիշ կնիքովն. ինքն վկնի գնալոյն, այսինքն կախէթ, ինձ ետուն, որ վրացերէն էր գրած, բայց ես թարգմանեցուցի. ահա այս է. Մատէնի էմիններ, ահա Բամամճի Պօղոս Աղային թոշակ աւուրն վեց ապասի տուք, եւ այս անպակաս ի մատենէն տայք. թիւն ՌՄԼ, ի Սեպտ. վեցէն պարտի տրիվ: Ահա վեց ապասի ասածն՝ տեղւոյս 72 փարայն է, եւ ամենայն աւուր 72 փարայ է եօլիւֆէս. թէպէտ սակաւ է, բայց ուրախութեամբ որ գայ՝ Աստուծով կաւելցնէ:

Զայս եւս իմա, քաղաքս մտած օրէս մինչ ի Սեպտ. 6ն փող չէին տար, լաքին զատերն կը ղրկէին. ես չուզեցի թէ փող տուէք, այնի տար, լաքին զատերն կը ղրկէին. ես չուզեցի թէ փող տուէք, այնպէս արարին, որոյ Տէր տացէ նմա զկեանս ընդ երկայն աւուրս, եւս լերուք օրհնեալք:

Նաեւ դարձեալ ի՞նչ ասեմ. թէ քիւֆիւր անեմ՝ հոգուս վնաս է, եւ թէ համբերեմ ափսոս իմ կենացն. ինչո՞ւ իմ ամէն թախտն լիովին հետս պիտի չլինէր, թէ չայտանս, թէ ղահվէի թախտս, թէ խազան

խապին, թէ հագի շորերս, թէ արծաթ տուիթիս, թէ սահաթիս ամանն եւ թէ պատուական փէշկիրներն եւ խալուներն, որ է բանուած։ Տահա ասելիք չունիմ, հէմէն Աստուած մուստահախնիդ տայ. թէ որ ամէն թախմս հետ բերեր էի, մէկ իքէն տասն կու լինէի (ղրէ մարդն ի հալաւն, էշն ի փալանն), տեղս այս կու վերցնէ. գիտութեամբ՝ Սողոմօն իմաստուն լինիս, եւ արհեստի աշխարհիս մարիֆէթն ունենաս՝ շահ չունի, քանզի թագաւորական դուռ է այս, քէսիմն կու նային մարդուն հանդերձ քաղաքավարութեամբ. չպլախ եկած իքէն այսպէս, ապա ո՞ւր կու մնար որ ամէն ինչս հետս բերեր էի. հօշունտու եղաւ, Աստուած ամոթով չանէ զձեզ եւ զմեզ. ամէն։

Իսկ եւ օտախս տեսչէմէն իւրեանց կեսրէ թագաւորական է, լաքին ինձի կեսրէ այիշտէ. խալ խաճախ ամէնն նոր չինել տուին, եւ ամէն թախրմն նոր ի նորոյ. տահա ղուսուր կայ, մէկ կողմէն կու բերեն, անհոգ լեր։

Այլ եւ պէկիրս իրէ մաշալահ շատ լաւ է ու եփուն գուրս եկաւ. ձեռաց չեմ հաներ, զէրէ պազի պազի կու հեծնում, պիտացու է. ռաստ բերողին ողորմի իւրեան։

Դարձեալ Մէլիտոնի բանն շատ փիս կու երեւի արարմանցն կեսրէ. Աստուած բարի ճանապարհ տայ, գայ խաղաղութեամբ. Պարոնին գատաստան անել պիտոր տամ. եւ ինքն շատ լեցուած է, բերած տղայքն իւր դէմն չեն եղեր, ինչ անելնին չեն գիտեր. Աստուծով եղելութիւնն կու իմացնեմ քեզ։ Կարծեմ թէ տիրացու Մարտիրոսին բոլոր ասած խօսքերն չի ստուիր ու ստուգապէս կելնէ։

Նա եւս Մէլտոնի խրմէթքեարն կայր, կիւմիւշխանացի Ղավրիլն, որ ղրկեց, Նաթանայէլին եւեւէն եկաւ տեղս. կարծեմ թէ Մէլիտոնին բերանն չի թացուիր, զերէ Ղավրիլն մօտս եկաւ, բերանն եանղլշ էր, ծիւն ու ծրարն բանալու է մօտն Պարոնին։

Վերջապէս վարդապետաց, քահանայից, սարկաւագաց, ազգականաց մերոց եւ հարազատ բարեկամաց, եւ մանաւանդ տանն մեծին եւ փոքրին, յիսուսաւանդ ողջոյնս կու մատուցանեմ եւ սէր կու ընծայեմ առ սիրազնեայդ իմոց. ամէն։

Գրի ի ՌՄԼ, եւ ի Սեպտ. 21ին, ի քաղաքն Թիֆլիզ։

Գրեցաւ ձեռամբ իմով

տիրացու տպագրիչ Յոհաննիսեան Պողոսիս

[ՅԵՏ ԳՐՈՒԹԵԱՆ]

Նա եւս մահտեսի Նազլուի կողմանէն գիրն տուինք. նետէն ասնրա գտնուեցաւ, տղան Կախէթ պախալ է եղեր, լաքին աղջիկն բերին տեսայ, զարխը ինքն է. մէկ տղայ, մէկ աղջիկ ունի, էրիկն պաղճի է.

գիր գրել պիտի տային, չեկան մէկ մի տահա, լաքին գտնել տամ վէ գիրն գրել տամ, գրիս հետն ուղարկեմ։

Եւ եւս ահա մինչ ի կէտ գրոյս կամք ողորմութեամբ Աստուծոյ ողջ եւ առողջ, բայց եւ զձեր տեսուն եւ ազգականաց մերոց յոյժ եւ յոյժ կարօտ եմք, եւ խնդրեմք ի յամենախնամ արարչէն որ զձեզ եւ զմեզ մարմնաւոր աչօք զմիմեանս տեսանելոյ արժանիս արասցէ, եւ յետ աստեացս ելանելոյ իւր սուրբ անճառելի այքայութեանն եւ տեսութեանն արժանացուսցէ հանդերձ հաղորդութեամբ. ամէն։

Սրտէ սիրելւոյն իմոյ եւ հոգւոյս բաղձալւոյն սիրելի եւ ցանկալի գառնուկ մանկիկ Շարուհւոյն՝ ջերմ սրտիւ համբոյր մատուցանեմ։

ՅԱՆԿ
ՕՏԱՐ ԵՒ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐՈՒ *

ամմա	=	տակայն
այազ	=	պարզկայ
այնալը	=	հայելի ունեցող
այու < այը	=	արջ
անճախ	=	հազիւ
ապասի	=	դրամական միաւոր
ասլան	=	առիւծ
ասղտար	=	այսքան
արզայ (արզ, արզիւհալ)	=	աղերսագիր, դիմումնագիր
բասմաճի	=	տպագրիչ, կնաւագործ
դեզկեահ (տեսքկեահ)	=	աշխատանքի, գործի սեղան
դպխը	=	յար եւ նման
եաքսու (եաքսը)	=	ննջելու ժամ
եախշի	=	լաւ, ընտիր
եանղլշ	=	սխալ
եաշ	=	տարիք
եանելիիմ (= եարենլիմ?)	=	մտերիմս, սիրելիս
եօլիւֆէ	=	օրապահիկ (?)
եօռուլմիշ	=	յոգնած
զահմէթ	=	ձանձրոյթ, նեղութիւն
զար	=	տապեղուլունք, թաղանթ

*) Հոս նշուած են միայն այն բառերը՝ որոնք չեն լուսաբանուած նախընթաց ցանկին մէջ (Բազմ. 1978, թ. 1–2, էջ 94–97)։

© National Library of Armenia

զարարող = վտանգաւոր, վնասակար
զարհուրէթուբիւն = կարիք, անհրաժեշտութիւն
զէյթ եաղի = ձէթ
զէյթին = ձիթապտուղ
էհմալնի = անհոգ, անփոյթ
էմին = ապահով, պետական պաշտօնեայ
էյան < այան = ակնյայտ, աւազանի
էյան էշկեար = արեւու պէս պայծառ
էշկեար < աշիբեար, աշբեարէ = յայտնի, ստոյգ
էֆէմէրտէ = լրագիր, թերթ
ըխթիպար (իթիպար) = վարկ, պատիւ
թախ(ը)մ = կազմած, խումբ
թամաշա = հայեցողութիւն, դիտել
թայ = ծալուածք
թայանաթ = յոգ. թայինի
թային = թոշակ, ռոճիկ, սահմանում
թէստէ (տեսթէ) = խուրձ, տրցակ
թէրթիպ = կազմութիւն, բաղադրութիւն
թիւմէն = դրամական միաւոր
թէմմիլ = կատարեալ, ամբողջ, ամբողջական
թէմմիլէն = կատարելապէս, ամբողջապէս
իզ(զ)էթ իբրամ = հիւրասիրութիւն
իթիպար = տես՝ ըխթիպար
իլլէ(մ) = մանաւանդ, անպայման
(էյ) իմտի = արդ, ուրեմն
իսմի < իս(ի)մ = անուն
իստիֆ = դէզ
իւնէթ (= իւնմէթ?) = ծանրախօսութիւն
իֆէն = մինչ
–լը (լի, լու) = –աւոր
խազան (բազան) = կաթսայ
խազնա (խազ(ի)նէ) = գանձ, գանձարան
խալէ (դալէ, բալէ) = թերդ
խապ = սման, անօթ
խապ խանախ = խոհանոցի կազմած
խապար = լուր
խարնի (խարնիլըխ) = գրպանի դրամ
խուլու = երես սրբիչ
խ(ի)զմէթ = ծառայութիւն
խերիլ = բարիք տեսնել

խզմէթբեար = սպասաւոր
խէյուրլիսին (խայըրլըսը) = խէրով բարիով
խիլաթ = պատմուճան
խօնջա (= խօնչէ?) = փոքր սեղան
խօշ = զուարճալի
կեօրէ = ըստ, համաձայն
կէլիշ = գալուստ
կէնէ = դարձեալ
կէչմէ = անցած, ազուցուած, կեռ
հազր նազր = կազմ ու պատրաստ
հաչան (բաչան) = երբ, երբ որ
հասրէթ(ութիւն) = կարօտ
հարամ(ի) = անիծուած
հարտալ(իէ) = մանանեխ
հաւատիս = լուր
հաւուզ = աւազան
հէլէ = եւ սակայն, մանաւանդ թէ
հէմէն = իսկոյն
հիսապ (հեսապ) = հաշիւ
հիւմմա = ջերմ, տենդ
հօշունտու, հօշունթու = սրտնեղութիւն
հօշպէշ = զրոյց, խօսակցութիւն
ղատ = յարկ
ղարիպ = պանդուխտ, օտարական
ղուլլուխնի = սպասարկու
ղուսուր = պակասութիւն, թերութիւն
ղօշուն = զինուոր, զինուորներու շարք, մարդոց շարք
մալիւմ = ծանօթ, գիտցուած
մախպուլ = յարգի
մախսուս = յատկապէս, յատուկ
մահրում = զուրկ
մատէն = մեստաղ, բոյ, հանք
մատէնի էմինիներ = պետական գանձարանի պաշտօնեաներ
մարիֆէթ = ճարտարութիւն
մէնուն (մաճուն) = խիւս
մէյմանտար (միհմանտար) = հիւրընկալու, առաջնորդ
մէյտան = հրապարակ, ասպարէզ
մէյտան ելլել = ասպարէզ իջնել, մէջտեղ երեւիլ
միւնէուէթ (միւնէրրէտ) = մերկ, առանձին, ամուրի, վերացական, ստուգիւ

© National Library of Armenia

միւնէտտէտեն = նորոգապէս, ծայրէն
մնտռել = աղտոտել
մոնթ = ժառանգաւոր, տիրացու, աշակերտ
մուհապպէթ = պիրալիր տեսակցութիւն
մուղայէթ = ուշադիր, զգոյշ
մուշթարի = յաճախորդ
մուստախտահ = իրաւունքով ստացուած, արժանացուած
նետէն = ինչո՞ւ
նետէն սօնրա = որմէ ետք
շէֆ(ի)լ = ձեւ, կերպարանք
շիմտիլիլէ, շիմտիլիէ (շիմտիլիֆ) = առ այժմ
շիշ = ուռած, ուռեցք
շիշ պօղազ = որկրամոլ
ումուր (իւմուր) = հրամաններ (եզ. էմ(ի)ր)
ույմիշ = յարմարած
չայ = թէյ
չայտան = թէյնիկ
չէյրէկ = քառորդ
չէշմ = աչք
չէշմէ = աղբիւր, ակունք
չուխտ (չիֆթ) = զոյգ
չպլախ = մերկ
չօրպայ = ապուր
չօֆ = շատ
պազի = երբեմն
պաթմիշ = ընկղմած
պախալ = նպարավաճառ
պաղճի = պարտիզպան
պեվիշեկ (= պիթիշիֆ?) = կից, միացած
պէլլի = յայտնի
պէկիր = ձի
պիմ (= պին?) = ծեծուած եւ քամուած կանեփխոտի դէրտը
պօղազ = կոկորդ, նեղուց
ռամլ = աւազ
ռաստ գէրել = յաջողցնել
ռէամով < ռէսիմ = պատկեր
սանֆի = կարծես թէ
սարայ = պալատ

սբարիշ = ապսպրանք
սէմթ = կողմ, թաղ
վէ = եւ
վէսվէսէ = մտահոգութիւն
վէրէմլի = թոքախտաւոր
տաղլմիշ = ցրուած, ցրուեր
տէմէթ = փունջ, տրցակ, խուրձ
տաղտաղա = զբաղմունք, նեղութիւն
տայր (=տիյար) = աշխարհ
տեսթէ = տես՝ թեստէ
տեսթկեահ = տես՝ դեզկեահ
տէյի = ըսելով
տէօշէմէ = տարխտակամած
տէնկ = պարկ, կապոց, քեռ
տէֆ = մերժում, վանում
տէֆ լինել = մերժուիլ, փոարուիլ
տիվանի = դիւանային, բանաստեղծ, հոս հաւանօրէն՝ դիւանապետ
—տիր (տըր, տուր, տիւր, թիր, թըր, թուր, թիւր) = է
տիւանխանա = խորհրդարան, դահլիճ
տիւիթ = դրչման
տօնլուխ = հագուստ, կտաւեղէն
փայ = բաժին, մաս
փէշկիր = երես սրբիչ, ձեռասրբիչ, տիրոց
փէրտահ = յղկում
փէրտահլը = յղկուած, ողորկ
էէվրան (էերվան) = կարաւան
փամփամբնայ = ամբողջապէս, լրիւ, բոլորովին
փիս = աղտոտ
էաչան = տես՝ հաչան, փախչող
էէսիմ = զգեստ, ձեւ, պաճուճանք, հատում
էէֆսիզ = անտրամադիր
էի = որ, թէ
էիւֆիւր = հարհոյանք
օյին = խաղ
օրթա = միջին, միջակ, մէջտեղ
ֆէռահ(լը) = տիրապարար, բերկրառիթ, օդասուն
ֆոսանտ = առիթ
ֆօրմա = կաղապար, ձեւ

© National Library of Armenia

Résumé

L'ÉPISTOLAIRE DE L'ÉDITEUR PŌŁOS ARAPEAN

Publié par P. SAHAG DJEMDJEMIAN

(Suite, voir *Bazmavep*, 1978, nos 1-2, p. 67-98)

Sont publiées ici les lettres nos 6 et 7 que l'éditeur Pōłos Arapean envoya à son père à Constantinople. Toutes les deux sont écrites de Tiflis et portent les dates du 5 et du 21 Septembre 1781. Dans la première Pōłos décrit d'abord son entretien à Tokat avec un voyant qu'il tenait en grande estime. Il recommande à son père de ne confier à personne les présages qu'il lui revèle. Il décrit ensuite l'arrivée du groupe à Tiflis et sa première réception par le fils du roi Héracli II. Dans la deuxième lettre Pōłos retrace ses rencontres avec le roi et l'installation du lampadaire qu'il lui avait porté en don. Il raconte le prestige dont il jouissait jusqu'à pouvoir libérer une arménienne réduite esclave par un beg ghizilbach. Il se plaint enfin du fait de n'avoir pas apporté avec lui toutes les parures de sa toilette personnelle qui auraient soutenu davantage son prestige auprès des hautes personnalités qu'il fréquentait.

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ – LINGUISTIQUE

ՄԽԻԹԱՐԻ ՆՊԱՍՏԸ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ

(Շար., տե՛ս «Բազմավէպ» 1979, թ. 1-4, էջ 183-262)

ԳԼՈՒԽ Է.
ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՀՕՐ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԸ

2.– *ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ «ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ»ԻՆ ԼԵԶՈՒՆ*

Հայատառ տառկերդնով շարադրուած՝ աշխարհաբարի փոքրիկ քերականութեան տպագրութիւնն հաղիւ աւարտած, նոյն տարին իսկ (1727), Մխիթար Աբրահայր կը ձեռնարկէ համառօտ «Քրիստոնէական»ի մըն ալ տպագրութեան – ինչպէս ըսինք այլուր[94] *– նոյնպէս աշխարհաբար, որու մասին կ'ուզենք աւելի մանրամասնել հոս, դուրս ցայտեցնելու եւ ընդգծելու համար Մխիթարի ըմբռնումներն ու տեսակէտները՝ իր ժամանակի, կամ՝ աւելի ճիշտ՝ իր իսկ ձեւաւորած աշխարհաբարին մասին, ինչպէս նաեւ անոր՝ գրաբարէն ստացած կամ յաջորդաբար ստանալիք անկախութեան եւ ուրոյն նկարագրին մասին, ցայտուն օրինակներու թուարկումով, որոնք կրնան ալ պիտի քաղենք նոյն աշխարհաբար «Քրիստոնէական»էն:*

Ա.– ԳԼՈՒԽՆԵՐՈՒՆ ԽՈՐԱԳԻՐՆԵՐԸ

Մեր ուսումնասիրութիւնը պիտի սկսինք՝ նախ վերլուծելով այս նոր գրքոյկին եօթը գլուխներուն խորագիրները միայն, գործնական փոքրիկ նմոյշ մը տալու համար Մխիթար Աբրահօր աշխարհաբարէն:

Ա. (էջ 7) – Վասն այն բաներուն, որ շատ հարկաւոր են Քրիստոնէին գիտնալ եւ հաւատալ:

94. Տե՛ս «Բազմավէպ» ճԼԵ (1977), թ. 3-4, էջ 488-489, 511-517:

© National Library of Armenia